

Kılavuzu, İstanbul 1938, iv. 1; Fr. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.-15. Jahrhundert)*, München-Wien 1944, s. 46; G. G. Arnakis, *Oi Prōtoi Othōmanoi: The Early Osmanlis*, Athenai 1947, İngilizce özet, s. 239-246; a.mlf., "Gregory Palamas, the XIOVES, and the Fall of Gallipoli", *Byzantion*, XXII (1952), s. 305-312; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 117-161; a.mlf., "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikânın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütâleâ", *TTK Belleten*, III/9 (1939), s. 99-106; a.mlf., "Gazi Orhan Bey Vakfıyesi, 724 Rebülevvel/1324 Mart", a.e., V/19 (1941), s. 277-288; a.mlf., "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", a.e., IX (1945), s. 207-211; a.mlf., "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettiği Vakfıyesinin Aslı", a.e., XXVII (1963), s. 437-443; E. Werner, "Johannes Kantakuzenos, Umur Pasha und Orchan", *Byzantinoslavica*, XXVI, Prague 1955, s. 255-276; P. Lemerle, *l'Emirat d'Aydn: Byzance et l'Occident*, Paris 1957, s. 63-75, 227-229; F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, Paris 1958; J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris 1959; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1959, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", *TTK Belleten*, VII (1943), s. 219-314; a.mlf., "Abdal Musa", *TK*, XI/124 (1973), s. 6-15; *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler* (nşr. N. Atsız), İstanbul 1961, s. 25, 71, 101; Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi 1361", *Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 137-159; a.mlf., "Ottoman Methods of Conquest", *St.I*, II (1954), s. 103-129; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi I*, s. 145-150; I. Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Monochii 1967, s. 106-110; a.mlf., "Seyyid Ali Sultan d'après les registres ottomans, l'installation de l'Islam hétérodoxe en thrace", *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)* (ed. E. Zachariadou), Crete 1996, s. 45-66; G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (trc. J. Hussey), Oxford 1968; a.mlf., "Byzance, état tributaire de l'empire turc", *Zbornik Radova Vizantologičke instituta*, V, Beograd 1958, s. 49-58; D. M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakuzenos (Cantacuzenus)*, ca. 1100-1460, Washington 1968; a.mlf., *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium*, Cambridge 1979; a.mlf., *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)*, Cambridge 1993; a.mlf., *The Reluctant Emperor, A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk c. 1295-1389*, Cambridge 1996, tür.yer.; K. - P. Matschke,

Fortschritt und Reaction in Byzance im 14. Jahrhundert: Konstantinopel in der Bürgerkriegsperiode von 1341 bis 1354, Berlin 1971; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 453-456; Jr. S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, London 1971; a.mlf., "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", *Dumbarton Oaks Papers*, sy. 23-24, Washington 1969-79, s. 253-308; Apostolos E. Vacalopoulos, *Origins of the Greek Nation: The Byzantine Period: 1204-1461* (trc. I. Moles), New Brunswick 1973; a.mlf., "Les limites de l'empire byzantin depuis la fin du XIVe siècle jusqu'à sa chute (1953)", *BZ*, LV (1962), s. 56-65; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, Philadelphia 1976-84, I-VI; P. Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Wien 1977, II, 238-290; A. A. M. Bryer, "Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage", *The Writing of History in the Middle Ages: Essays Presented to R. W. Southern* (ed. H. C. Davis - J. M. Wallace-Hadrill), Oxford 1981, s. 471-493; P. Wittek, *La formation de l'empire ottoman* (ed. V. L. Ménage), London 1982, tür.yer.; R. P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983; E. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydn (1300-1415)*, Venice 1983, s. 7-12; a.mlf., "The Conquest of Adrianople by the Turks", *Studi Veneziani*, XII (1970), s. 211-217; G. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his Successors*, Washington 1984; L. Clucas, "The Triumph of Mysticism in Byzantium in the Fourteenth Century", *Byzantina kai Metabyzantina* (ed. S. Vryonis), Malibu 1985, s. 163-224; J. V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans*, Ann Arbor 1987; K. A. Zhukov, *Egeiskie Emiraty XIV-XV vv.*, Moskva 1988; E. de Vries-Van der Velden, *l'Elite byzantine devant l'avance turque à l'époque de la guerre civile de 1341 à 1453*, Amsterdam 1989; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990; Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley 1995; H. W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, Albany 2003; *La Bithynie au moyen âge* (ed. B. Geyer - J. Lefort), Paris 2003; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2005; J. Dräsecke, "Der Übergang der Osmanen nach Europa im XIV. Jahrhundert", *Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum, Geschichte und Deutsche Literatur und für Pädagogik*, Leipzig 1914, s. 489-506; Hüseyin Hüsameddin, "Asporça Hatun Namına 723/1323'de Tertip Edilen Vakfiye ve Cemâziyelâhir 761 / Nisan 1360 Tarihli Orhan Bey Vakfıyesi", *TTEM*, XVI/94 (1926),

s. 284-301; Fr. Taeschner, "Beiträge zur Geschichte der Achis in Anatolien (14.-15. Jhd) auf Grund neuer Quellen", *Islamica*, IV, Leipzig 1929, s. 1-47; a.mlf., "Beiträge zur frühosmanischen Epigraphik und Archäologie", *Isl.*, XX (1932), s. 109-186; XXII (1935), s. 69-73; İhsan Uludağ, "Osman Gaziye Dair Mühim Bir Vesika, Asporça Hatunun Vakfıyesi", *Uludağ*, sy. 26, Bursa 1940, s. 61-68; P. Charanis, "Internal Strife in Byzantium during the Fourteenth Century", *Byzantion*, XV (1940-41), s. 208-230; VI. Mirmiroğlu, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi", *TTK Belleten*, XIII/50 (1949), s. 309-320; Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumelide İlk Fethi Etilleleri Çimpe Kalesi", *TD*, II/2 (1950), s. 283-308; R. J. Loenertz, "Notes d'histoire et de chronologie byzantines", *REB*, XVII (1959), s. 158-167; E. Francés, "La féodalité byzantine et la conquête Turque", *SAO*, IV (1962), s. 69-90; K. P. Kyriass, "John Cantacuzenus and the Genoese, 1321-1348", *Miscellanea Storica Ligure*, III, Genova 1963, s. 8-48; Mustafa Akdağ, "Ankara Sultan Alâeddin Camii Kapisında Bulunan Hicri 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihi Önemi", *TV*, I/3 (18) (1961), s. 366-373; M. Balard, "A propos de la bataille du Bosphore: l'Expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople, 1351-1352", *Taravaux et Mémoires*, IV, Paris 1970, s. 431-469; A. E. Laiou, "Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to the Anti-Turkish League of 1332-1334", *Speculum* (Cambridge), XLV, 1970, s. 374-392; D. Jacoby, "Catalans, Turcs et Venitiens en Romanie (1305-1332)", *Studi Medievali*, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; A. Ducellier, "l'Islam et les musulmans vus de Byzance au XIV. siècle", *Byzantina*, sy. 12 (1983), s. 93-134; M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", *İA*, IX, 399-408.

HALİL İNALCIK

ORHAN GAZİ CAMİİ ve İMARETİ

Eski Bilecik'te
XIV. yüzyılın başında
inşa edilen yapılar.

Yeni şehrin güneydoğusunda Eski Bilecik diye anılan harabe şehirdeki bu yapılardan cami ören yerinin kuzeybatı kısmındaki tepede, imaret ise bunun karşı yamaçta bulunmaktadır. Tarihî kaynaklarda Murad Hudâvendigâr devrine ait olduğu kaydedilirse de Orhan Bey zamanında 732 (1331) yılında yapıldığı kabul edilmektedir (Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi I*, s. 30). Yapı II. Mahmud döneminde 1814'te bir onarım geçirmiş, muhtemelen 1889 yılında II. Abdülhamid zamanında çifte minare ilâve edilmiştir.

Kareye yakın dikdörtgen planı olan caminin boyutları 17,35 × 16,50 metredir. Masif duvarların üzerine kasnaklı bir kubbe ile örtülü harime sahip yapının son cemaat yeri günümüzde mevcut değildir. Planı ve dış görünüşü oldukça sade olmasına rağmen Osmanlı mimarisinin âbidevi

Orhan Gazi
Camii
ve eski minaresi

Orhan Gazi İmaret'i'nin içinden bir görünüş

camileri içinde ilk örneklerden biri olarak önemlidir. Harim duvarlarının iç kısımları birer eyvan gibi 2,40 m. derinliğinde oyulmak suretiyle daha geniş bir iç mekân elde edilmiş, duvarların kitlesel görüntüsü hafifletilmiştir. Bu şekilde oluşturulan kalın köşe duvarları üstüne oturtulan sivri kemerlerin taşıdığı kubbeye geçiş basit üçgen yüzeylerle sağlanmakta, sekizgen biçimli dar bir kasnak üzerinde 9,50 m. çapında basık bir kubbe bulunmaktadır.

Yan silindirik kesitli mihrabı da sade olup önünde yüksekçe bir seki yer almaktadır. Caminin ön cephesinin iki yanındaki yüksek kürsülü, silindirik gövdeli, tek şerefeli taş minareler üslûp bakımından yapının mimarisine uymamaktadır. 1882 tarihli fotoğraflarda minareler mevcut değildir. Bu iki minare ahşap son cemaat yeriyile birlikte daha sonra inşa edilmiş olmalıdır. Yapının asıl minaresi, 30 m. ilerisinde kuzeyindeki bir kayanın meydana getirdiği platformun üzerinde yükselir. Harap durumdaki minarenin kalın, çokgen biçimli alçak gövdesinin üstünde alt kısmı testere dişi şeklinde stalaktitli şerefe yer almaktadır.

Camiden oldukça uzakta bulunan imaret de çok harap durumda olup kanat mekânları ve son cemaat yeri tamamen yok olmuştur. Bunun zâviyeli (tabhâneli) tipte bir yapı olduğu anlaşılmaktaysa da yan kanadı meydana getiren tabhâne odaları yıkılmış, sadece ana eksen üzerinde bulunan, geçişleri Türk üçgenleriyle sağlanmış, kasnaklı, tuğla kubbelerin örttüğü iki mekân sağlam kalmıştır. Tabhâne odalarının üstü tonozla örtülü olmalıdır. Yapı taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir, bazı yerlerinde antik ve Bizans devşirme parçaları bulunmaktadır. Duvarlar nöbetleşe üç sıra kesme taş, üç sıra tuğla şeklinde örülmüştür. Binanın kuzey cephesindeki cümle kapısı yuvarlak kemerli siğ bir nişin için-

de yer alır. Bu kemerin içinde bulunan kitâbe yuvasının içi boştur. Harim geniş bir kemerle ikiye ayrılmış dikdörtgen bir mekân halindedir. Bunlardan kuzey tarafta-kinin orta sofa, dört adet dikdörtgen pencere vasıtasıyla ışık alan güney parçasının ise namaz mekânı olduğu bellidir. Mevcut kemer başlangıcı izlerinden yapının kuzey kısmında eskiden beş bölümlü bir son cemaat yerinin bulunduğu belli olmaktadır. Yapının alçı mihrabında, büyük kemerin iç ve güney yan yüzünde ve ibadet mekânının kubbe geçişinde çok renkli malakârî bezemeler yer alır. Aşırı derecede tahrip olmuş durumdaki bu süslemelerde birtakım motiflerin yanı sıra yoğun biçimde rûmî kıvrımları görülmektedir. Yine çok harap olan mihrap nişinin mukarnas yaşmaklı olduğu ve iki kenarını ince sütüncülerin sınırladığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necmi Güney, *Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*, Bilecik 1937, s. 36; Hüseyin Orak, *Türkiye Kılavuzu*, Ankara 1946, I, 553-554; K. Erdmann, "Weitere Nachträge zu den Beobachtungen auf einer Reise in Zentral Anatolien", *Archäologischer Anzeiger*, Berlin 1957, sütun 363-364, rs. 2; Aptullah Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ankara 1964, s. 16-20, rs. 16-19; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 30-34, 36-41, rs. 35-43, 47-53; a.mlf., "Orhan Gazi Devrinde Mi'mârî", *Aİİ İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, Ankara 1957, s. 140-144, rs. 46-52; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 18-20, rs. 5-7; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 57-67; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979, s. 234-235, rs. 110-114; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 5-6; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXXIII (1962- 63), s. 34-35.

ENİS KARAKAYA

ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ

Bursa'da XIV. yüzyılın
birinci yarısında inşa edilen
ilk Osmanlı külliyesi.

Bizans döneminde kale içinde sıkışmış küçük bir kasaba görünümünde olan Bursa'nın fetihten sonra büyütülmesi sırasında Gökdere'nin yatağı değiştirilerek elde edilen araziye ilk olarak cami, medrese, imaret-zâviye, han, hamam ve mektepten oluşan Orhan Gazi Külliyesi yaptırılmıştır. Etrafı çevrilen külliyesinin duvarları daha sonra bütün aşağı şehri koruyacak şekilde genişletilmiştir; bu duvarlar belgelerde "aşağı hisar" diye anılmaktadır. Külliye binalarından cami, han ve hamam (Aynalı Çarşı) ayakta olup bakımlı durumdadır.

Medresenin yerine bugünkü belediye da-iresi yapılmış, yanında da Hudâvendigâr Valisi Mahmud Celâleddin Paşa tarafından bir bahçe tanzim edilmiştir. Mektep 1855 depreminde tamamen yıkılmış, imaret ve ambar depremde az zarar gördüğünden tamir edilmişse de günümüze ulaşmamıştır. Ancak imaretin 1906-1907 tarihinde mevcut olduğu, belediye dairesinin alt tarafında bulunduğu, talebelere ve fakirlere ekmek, pilâv ve zerde verildiği kaydedilmektedir (Hasan Tâib, s. 24-25).

Cami. Bursa'da zâviyeli / tabhâneli planda yapılan ilk eser olan Orhan Camii mihrap ekseninde arka arkaya iki kubbeye, yanlarda iki adet eyvana ve son cemaat mahalline sahiptir. Beden duvarları silisli moloz taş ve tuğla ile işlenmiş, aralarına düşey tuğlalar konularak duvarların düzgün görünmesi sağlanmıştır. Duvar yüzeyleri, her cephede zeminden kirpi saçağa kadar iki adet sivri kemerli silmeyle hareketlendirilerek içlerine tek veya altı üstlü iki pencere açılmıştır. Kirpi saçakla çevrelenen beş gözlü, sivri kemerli son cemaat yeri revakının iki yandaki bölümleri aynalı tonozla, diğerleri kubbe ile örtülüdür. Ortadaki bölümün kubbesi diğerlerinden daha yüksek tutularak Türk üçgenlerine oturtulmuş, kemer ağzının tuğla süslemeleri de iyice belirtilmiştir. Kemer gergileri aslında meşe ağacından iken Mimar Leon Parvillée'nin 1864 yılında yaptığı onarımda Fransız tipinde kamalı demirlere dönüştürülmüştür. Revakın iki ucu devşirme sütun ve başlıklara oturan ikiz sivri kemerli olup tuğla süslemeli alınlıklarla yan cephelerde tuğladan güneş kursu motifleri işlenmiştir. Beden duvarları almasıık iken son cemaat yerinin ayakları tamamen kesme taştan, üst tarafı da üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşla örülerek binanın ön cephesine âbidevî bir görünüş

Orhan Gazi Camii - Bursa

